

Slobodan JERKOV*

NARODNO MUZIČKO STVARALAŠTVO I GLOBALIZACIJA

Treba razlikovati globalizaciju kao činjenicu i globalizaciju kao vrijednost. Svako govori o globalizaciji a da se pritom ne pita šta ona zapravo znači.

Umberto Eko

UVOD

Sa pojavom globalnog društva, naglašava se i problem identiteta jer nameće unifikaciju i nastoji da potre regionalne razlike, što podrazumijeva jedan veoma uopšten model identiteta koji će biti oslobođen svakog „istorijskog sjećanja” na partikularno zajedništvo, te stoga ne može obezbijediti „istorijski identitet”. Iz toga će proizaći novi problem, budući da je pojam identiteta povezan sa pripadnošću konkretnoj zajednici; zato iskršava pitanje: kako sačuvati svoju posebnost u okviru tendencije ka globalizaciji, a da se ne padne na nivo provincijalizma i izolacije? Iz tih razloga ljudi se suočavaju sa jednim od osnovnih pitanja: koji institucionalni poredak predstavlja prihvatljiv model za konstituisanje kulturnog identiteta? U utvrđivanju kulturnog identiteta treba analizirati: zajednički jezik ili dominantni jezik u višejezičkim kulturama i njegovu vezu sa jezicima manjinskih zajednica, dominantne simbole i vrijednosne orijentacije i sisteme, istorijske mitove i legende, kao i „narodnu” i „masovnu” kulturu koje se kombinuju u takozvanoj turbo-folk kulturi. Da li se u tendenciji globalizacije, koju neki autori karakterišu kao „novi imperijalizam”, iza liberalizma skriva teza o svemoći cjeline društva nad individuum? Zato, bez vrijednosnih opredjeljenja individue i kolektivi neće moći definisati svoje mjesto u svijetu i shvatiti gdje pripadaju, odnosno u čemu su zajedno, a u čemu se razlikuju od drugih. Kulturni identitet kao obrazac zajedničkog nači-

* Dr Slobodan Jerkov, Zavod za školstvo, Podgorica

na života i mišljenja, zajedničkog iskustva na kojem se temelje oblici i sadržaji saznanja može se i nametnuti u slučaju dominacije većinske kulture u multikulturalnim zajednicama u kojima se javlja realan problem: kako sačuvati svoju kulturu a da se ne podstaknu dezintegracija i separatističke težnje; ili kako definisati opšti referentni kulturni okvir koji bi uvažavao sve kulturne razlike i omogućio opstanak multikulturne zajednice? Da li je suprotstavljenost individualizma i kolektivizma u modernim društvima prevaziđena, ili je još pojačana? Ono što je radikalno izmijenilo karakter naše epohe jeste premještanje središta života iz porodice i malih komunalnih zajednica u gradove i industrijska postrojenja u većim političkim zajednicama, ubrzanje tehničkih inovacija i tehnološkog razvoja kakvo se ne pamti u ranijoj historiji. Drugi značajan momenat u razvoju modernih društava je demografski rast i omasovljenje stanovništva, ali i masovna produkcija, ne samo roba materijalne potrošnje, već i kulture. S obzirom na to da se modernizacija ispoljava i kao globalizacija (unifikacija) i kao probuđena težnja za partikularnim identitetima (neonacionalizam), nameće se problem sigurnosti i traženja zaklona iza novih autoriteta (ujedinjena Evropa ili nacija). Krajem XX vijeka postala je uočljiva napetost između globalizacije i relativizacije u vidu dva, reklo bi se, nespojiva trenda ka integraciji i ka separaciji nacija – država. I sada, sa sve uočljivijim protivrječnostima savremene tehničke civilizacije, kako se naziva evro-američki obrazac, ponovo se mora razmotriti to pitanje jer su različite kulture i civilizacije podjednako vrijedne zato što svaka kultura koja traje dosta dug vremenski period zadovoljava neke osnovne težnje određenih naroda i vrijedna je pažnje. „Globalna kultura” koju pojedini teoretičari nazivaju „kulturni imperijalizam”, javlja se kao pozitivna alternativa nacionalnoj kulturi i stoga se moderna koncepcija o kulturnom identitetu izražava kroz multikulturalizam u smislu međuzavisnosti kultura Evrope. Ako se za modernizaciju vezuju tri trenda, a to su: globalizacija, pluralizacija i relativizacija, postavlja se pitanje: kako usaglasiti „kristalizaciju cjelokupnog svijeta kao jednog mjesta” (proces globalizacije) sa diskrepancijom i napetošću između međusobno zavisnih, a različitih entiteta (pluralnost), s razlikovanjem tradicije i modernosti, naročito sa porastom važnosti nacije koja u sebi obuhvata moderno? Uprkos mnogim procesima unifikacije u modernom „informativnom društvu”, pojam „zajedničkog” se ponovo sužava na manje cjeline. Umjesto globalnog, u prvi plan se ističe svojevrsnost partikularnih grupa, težeći da u njih zatvori „svijet života” kroz suprotstavljanje različitom („drugom”) što je paradoks procesa modernizacije, koji je afirmisao, prije svega, diferencijaciju i pluralizaciju, zanemarujući da u modernom svijetu postoje sredstva za uspješno prevazilaženje partikularizma. Pitanje je samo da li to nužno vodi i gušenju cjelokupne kulture

malih naroda. Da li postoji koegzistencija moderne tehnologije i tradicionalnog muzičkog stvaralaštva? Ovaj momenat se često zanemaruje, mada ukazuje na to da se moderni čovjek brani od pritisaka savremene civilizacije očuvanjem ranijih kulturnih identiteta u malim, intimnim zajednicama (na primjer, porodica). Nasuprot tome, stalna promjenljivost i neprestani izazovi novog i još nedovoljno shvaćenog, permanentno destabilizovanje već postojećeg identiteta proizvodi pometnju i nesigurnost, a ljudima je potrebna izvjesna stabilnost i postupnost promjene da bi je mogli razumjeti i prihvatiti. Sadašnja „struktura” novog svjetskog poretka ne obećava da će se lako pronaći ravnoteža između procesa globalizacije i regionalizacije (separacije), naročito u odnosu između jedne supersile i drugih velikih naroda, s jedne strane, i zemalja Trećeg svijeta, s druge strane. Pitanje je koliko je ideja o globalizaciji dobra s obzirom na to da počiva na ubjeđenju po kome kao zajednički imenitelj može da posluži tip demokratije kakav postoji u najrazvijenijim kapitalističkim društvima. Savremeni svijet bi morao da uzme mnogo više u obzir različitost kultura koje su veoma udaljene od evro-američkog modela (na primjer, kineska, japanska ili hindu kultura, kao i latinoameričke kulture i dr.) u kojima načelo solidarnosti i javnog dobra igra mnogo veću ulogu nego u kulturama koje slijede liberalnu tradiciju. To važi i za Crnu Goru, koja treba da pronađe svoj sopstveni identitet jer globalizacija dovodi u pitanje i osjećanje kontinuiteta, s obzirom na to da se briše zajednička prošlost i nestaje zajedničko sjećanje, što predstavlja važne odrednice svakog narodnog stvaralaštva. Može se pretpostaviti da će važnost nacionalnog identiteta rasti i u ovom vijeku, budući da nijesu riješena neka fundamentalna pitanja koja izaziva proces modernizacije i globalizacije. To su: suprotnost globalizujućih procesa i partikularne samosvojnosti naroda i lokalne situiranosti društvenih grupa; postojanje tenzija između personalnog i kolektivnih identiteta, kada se nacionalni autoritet nameće kao rješenje; širenje transnacionalnog prostora u kojem se gubi jasan obrazac grupnog identiteta; sve veći pluralitet obrazaca identiteta koji stvara konfuziju; miješanje kultura, što izaziva potrebu za obnavljanjem kulture da bi se odbranila vlastita tradicija; tendencija ka asimilaciji nacionaliteta u predstavi „globalnog sela”, a kao reakcija na to je jačanje svijesti o partikularitetu „svoje” nacije i težnju da se on odbrani. Kada se biološki shvaćena nacija vezuje za kulturu, tada se ona shvata, prije svega, kao nasljeđe tradicionalnih običaja i usvojenog jezika, što je samo segment kulture, kao tekovine etnosa, ali ni to se ne može protumačiti kao prirodna činjenica budući da je rezultat istorijske kulturne evolucije. Umjesto da stvaraju nove vrijednosti i na taj način izađu iz vakuuma, ljudi se okreću tradicionalnim vrijednostima, misleći da retradicionalizacijom mogu da potru negativne posljedice moder-

nizacije, a time se, u stvari, samo udaljavaju od rješenja. Treba imati u vidu da još nijesu riješeni problemi usaglašavanja procesa globalizacije i regionalizacije. U tom kontekstu je i pitanje – kako shvatiti potrebu za samoodređenjem? Integracija Evrope predstavlja, u tom smislu, značajan pokus koji će otkriti do kojeg stepena se može ići u identifikaciji sa Evropskom unijom, a da se ne izgubi kultura naroda i pojedinaca kao političkih subjekata, jer „kultura je gramatika društvenog života”.

VRIJEDNOSTI I ZNAČAJ KULTURE U GLOBALNOM POSTMODERNOM DUŠTVU

U teoriji ima shvatanja koja čitavu kulturu tretiraju kao komunikaciju. Po red Umberta Eka i Edvard Hol tvrdi da ne postoji kultura koja nije pronašla način kako će nešto saopštiti.[1] Ovim teoretičarima bliski su socijalni i kulturni antropolozi koji su teorijski ili na terenu istraživali kulturne kontakte, odnosno fenomene kulturne dinamike. Kulture komuniciraju u globalu (akulturacija), kroz susrete pojedinaca i kulturnih sistema (enkulturacija) ili putem svojih kulturnih elemenata (difuzija). U tom smislu treba odbaciti svaku pomisao o hermetičnosti kultura, s obzirom na to da interkulturalna komunikacija ne znači i negiranje onoga što je specifično, samosvojno, originalno i stalno u svakoj autentičnoj kulturi. Da je kultura dinamična pojava potvrđuje i svaki pokušaj kulturne samoizolacije jer dovodi do prekida kulturnih kontakata, što datu kulturu vodi neminovnom krah. Dinamizam kulture pokazuje da se kulturni elementi mogu širiti (u prostoru i vremenu) iz jedne u drugu kulturu, pa je pitanje kulturnih kontakata danas veoma aktuelno. Zato sve veći broj socijalnih teoretičara i sociologa zapaža da je kultura stožer oko koga se okreću mnoge nepoznanice savremenog društva, te da kulturne razlike mogu otvarati i razlike u drugim područjima socijalnog života (u ekonomiji, politici...), a da pri tome one ne postaju obavezno i izvori novih konflikata. Tako Frensis Fukujama navodi stav Samjuela Hantingtona o porastu značaja kulture u globalnom poretku, što svijet dovodi u *sukob civilizacija* u kojem se u buduće neće stvarati konflikt oko fašizma, socijalizma i demokratije, već će se on kretati između glavnih kulturnih grupacija u svijetu: zapadne, islamske, konfučijanske, japanske i indijske. Obojica su saglasna da će kulturne razlike izbiti u prvi plan sukoba, ali ne i sa tim da će one nužno biti izvor konflikata. „Bez obzira na to da li konfrontacija kultura vodi konfliktu ili prilagođavanju i -progresu, danas je od životne važnosti da se razvije dublje razumijevanje onoga što čini ove kulture osobenim i funkcionalnim, pošto se problemi u vezi sa međunarodnom konkurencijom, političkom i ekonomskom, mo-

gu uveliko definisati kulturnim terminima”.[2] Kada govorimo o kulturnom identitetu, treba istaći da brze promjene iskorjenjuju kulturu i proizvode kulture kao konstrukcije koje odgovaraju korporativnim interesima, ali koje nisu ukorijenjene u iskustvu. Svaki kulturni proizvod ostavlja trag u individualnom društvenom iskustvu. S druge strane, javlja se težnja za očuvanjem identiteta, što se najčešće može zapaziti kod migranata čiji je smjer kretanja od nerazvijenih zemalja ka razvijenim. Migranti nose sobom boju kože, navike, religiju, vjerovanja, pogled na život. U ovome vidimo da jedna strana globalizacije vodi heterogenoj kulturi. Raznolikost predstavlja pozitivnu stranu globalizacije, jer smatramo da svi treba da se nauče toleranciji, prihvatanju druge nacije, druge rase, kulture i tradicije, jer globalizacija podrazumijeva da se kulture međusobno srijeću i sarađuju, da sve imaju jednaka prava, odnosno da su društva uglavnom multikulturalna.

Da kulture komuniciraju u globalu (akulturacija) jedan je od najvažnijih dinamičkih procesa, a istovremeno ili naknadno se dešava i niz drugih kulturnih procesa – kulturna difuzija, asimilacija, izolacija, adaptacija, kulturna rezistencija (otpor) i odbijanje kulturnih uticaja. Riječ je o cjelovitom dodiru dvije kulture preko njihovih predstavnika, najčešće tokom ratova, seoba, migracija, a u novije vrijeme i preko sredstava masovnog komuniciranja. Pritom dolaze do izražaja posebni momenti koji su od značaja za ovu vrstu i obim kulturne interakcije. Za ovo je bitan pojam interkulturalnosti koji podrazumijeva da se „kulture međusobno srijeću, sarađuju i da je ta zajednica otvorena u smislu uslova življenja i dostupnosti resursa za sve njene građane, bez obzira na to kojoj kulturi oni pripadaju. Interkulturalnost naglašava razlike u pojmovima; živjeti jedni pored drugih i živjeti jedni sa drugima. Pojam zajedništva podrazumijeva nešto više od tolerancije i rušenja predrasuda o pripadnicima drugih kultura u smislu transformacije uslova življenja i dostupnosti resursa za pripadnike različitih kultura. Podrazumijeva poznavanje kulturnih osobnosti i osjetljivosti za razlike”.[3] Na taj način globalizacija stavlja mogućnost da čovjek bira i sam konstituiše sopstveni identitet jer donosi sa sobom raznolikosti. To se ogleda u muzici koju će slušati, načinu na koji će razmišljati, vrijednosti koje će usvojiti, stilu oblačenja koji će prihvatiti itd. Ipak, posljedica dodira je, po pravilu, pobjeda jedne kulture i stvaranje novog tipa društva. Pobjednička kultura nametnuće svoj pogled na svijet, vrijednosti, pravila, jezik, ali će i sama biti obogaćena brojnim elementima potisnute kulture. Važno je istaći da se kulturni kontakt odražava na kulturu obje društvene grupe koje u njega stupaju. U to smo se mogli uvjeriti na primjeru Evropljana i njihovog američkog iskustva u razdobljima koja su vjekovima udaljena od nas. Ističemo da se, kada je riječ o prožimanjima i međusobnim uticajima kultu-

ra, tu istovremeno prožimaju i društva u cjelini, odnosno, dolazi do značajnih društvenih promjena, kako pojedinih sektora u društvu, tako i društva u cjelini. Kao što se kultura ne može razumijeti i objasniti izvan društvenog konteksta, tako i procesi kulturnog prožimanja stoje u neraskidivoj vezi sa socijalno-političkim i ekonomskim trendovima date epohe. Kulturolozi su skloni da u dodiru dviju kultura razlikuju tehnološki više i manje razvijenu kulturu i da se pritom zaključi kako mora pobijediti kultura koja je tehnički razvijenija. Logično, prilikom nasilne akulturacije dolazi do kontraakulturacije ili kulturne rezistencije. Ako bismo tražili kulturu koja je vremenom ostala netaknuta, onda je interesantan primjer prenošenja kulturnih elemenata iz istočnih civilizacija (egipatske) u grčku. Iz Egipta je došla većina alata za poljoprivredu i industriju, srp, ralo, kola sa točkovima, gajenje boba, sočiva, luka, vinove loze, masline i upotreba vina i ulja. Grci su, takođe, naučili da zidaju hramove, vajuju kipove, zidno slikarstvo... A od Haldejaca su primili nedjelju od sedam dana, astronomiju, čaranje i vračanje. Sa istoka je došao i pronalazak fonetskog pisma u kojem svako slovo predstavlja jedan glas. Sa druge strane, kada je riječ o ključnim dostignućima grčke filozofije, kao što je nastanak matematike, fizike, hemije, geometrije, zoologije, filozofije, umjetničkog stvaralaštva, potom političke teorije, vještine vladanja itd., sve je usvojeno od strane Rimskog carstva da bi kasnije ponovo bilo reformisano kroz novovjekovne pokrete kao što su humanizam i renesansa.[4]

Kulturna istorija Crne Gore obiluje primjerima klasičnih akulturacionih uticaja. Na primjer, pet vijekova okupacije Osmanlija ostavilo je duboke tragove na hrišćansku kulturu ovog prostora. S obzirom na to da se ovdje radilo o nametanju kulture, često je dolazilo do otpora domicilnog stanovništva. Kulturna asimilacija izvršena je samo kod dijela naroda koji je bio pod neposrednim i trajnim fizičkim i duhovnim uticajem Muslimana. Način življenja u pojedinim djelovima Crne Gore (na primjer u nekadašnjem Sandžaku), nastao je iz spoja slovenske tradicije i orijentalnih uticaja. Ovaj stil prepoznaje se u obliku kuća i načinu stanovanja, odnosima u porodici, nošnji, pri jelu i mnogim običajima. Muhamedansku vjeru preuzeo je jedan dio stanovništva, a umjetničke elemente i većinu moralnih nazora čitavo stanovništvo. Neki preuzeti elementi nijesu ugrađeni samo u život Bošnjaka/Muslimana nego su difuzijom prešli i na ostala područja u Crnoj Gori (na primjer jela: đuveč, musaka, razne pite, turska kafa kuvana u džezvi, itd.). Ovome valja dodati brojne turcizme u jeziku ne samo u Crnoj Gori već u jezicima balkanskih naroda. Zatim, detalje turske nošnje u odjevnim predmetima, prisustvo orijentalnog melosa i turskih motiva u muzici i narodnim umotvorinama. Sociokulturni relikti osmanskog prisustva prepoznatljiviji su u opštem mentalnom sklopu

balkanskih naroda. To nije za čuđenje ako se zna da u svakom kulturnom tipu ima 10% originalnih (samosvojnih) elemenata matične kulture, a da su svi ostali putem akulturacije došli iz drugih kultura. Zato se u kulturi Crnogoraca i balkanskih naroda mogu identifikovati zajednički kulturni elementi. Oni čine mogućom komunikaciju među balkanskim narodima, a takođe i toleranciju kulturne različitosti.[5] Relevantni problemi akulturacije iz bliske prošlosti na bivšem jugoslovenskom prostoru predstavljaju takođe dragocjen empirijski materijal za dalja proučavanja. Dio akulturacionih problema može biti lociran na planu odnosa kultura Hrvata i Crnogoraca koji žive u Hrvatskoj (na primjer, u Peroju). I pored poricanja (vođenih dnevno-političkim pragmatizmom), kulturne veze Crnogoraca i Hrvata, učvršćivane viševjekovnim zajedničkim življenjem, teško su raskidive. Istorijski dug i trajan kulturni kontakt, međusobni kulturni uticaji i preplitanja učinili su da se kulture oba naroda donekle integrišu. To se najbolje vidi na planu jezika i leksike, ali i na drugim područjima kulture, odnosno narodnog stvaralaštva. Sva poricanja istorijske povezanosti ovih kultura, integrisanih dugotrajnim i snažnim akulturacionim i difuzionim procesima, za seriozna naučna razmatranja efemerna su i bespredmetna. To isto se odnosi i na socijalno-kulturni milje Crne Gore u kojoj se viševjekovno zajedničko življenje Crnogoraca, Srba, Bošnjaka/Muslimana, Albanaca, Hrvata i drugih danas bezuspješno želi izbrisati u neakvovom političkom ili vojnom smislu. U kulturološkom to nije moguće jer nezajzljivim političkim apetitima nekih vojnopolitičkih lidera žilavo se protivi kultura i kulturna istorija ovih prostora, kao i tradicija koja je zajednički korijen svake od ovih socijalnih posebnosti. Ovim se kultura predstavlja kao zakonodjerna i transcendentalna socijalna kategorija u odnosu na sve prolazne političke okolnosti koje, u posljednjoj instanci, podliježu snazi njenih objektivnosti i determinizama.

Strani kulturni uticaji na Crnu Goru vijekovima su prisutni, budući da je ovaj prostor bio poprište mnogih akulturacionih zbivanja, a tu je bio presudan sticaj mnogih istorijskih, gografskih, političkih i kulturnih okolnosti, te nije čudno što Crna Gora baštini uticaje Istoka i Zapada. Bogatstvo crnogorske kulture ogleda se upravo u prožimanju obje kulturne tradicije. Uz nesumnjive prednosti Crne Gore da uvijek bude među prvim zemljama Balkana u dodiru sa modernim evropskim i svjetskim kulturnim trendovima, tu su i mnogi problemi koji je sprečavaju da uvijek i na vrijeme bude napredna. Po pravilu se ispriječi duh palanke, status ni sela ni grada, tvrdi bedem tradicionalnog i konzervativnog. Ipak, ne bi se moglo apsolutno tvrditi da su Crnogorci jedini i tipični produkt međukulturnih uticaja na Balkanu. Uz to, balkanski pojam multikulturalnosti može se označiti kao „jedva-multikulturalnost”, jer

su ovdje kulture vijekovima na istom prostoru i dijele mnoge zajedničke civilizacijske vrijednosti.[6]

Crnu Goru očekuje neumitno i potpuno uključivanje u Evropu, a kako evropska integracija u savremenoj epohi predstavlja i svjetsku integraciju, to se može reći da je Crnu Goru zapljusnuo talas globalizacije. Kao i drugdje, kada je riječ o malim zemljama, ovdje su prisutni razni strahovi i otpori koji su uslovljeni ekonomskim, ali nerijetko i političkoideološkim razlozima. U fazi postsocijalističkog razvoja i Crna Gora se nalazi u stanju krize identiteta i tražanja za identitetom. Otvaranje demokratskih procesa je prva faza uključivanja Crne Gore u globalno društvo. Procesom globalizacije započinje, u stvari, nova akulturacija koju odlikuju mirna demokratska prožimanja kultura, multikulturalnost i interkulturalna saradnja. Male zemlje poput Crne Gore mogle bi demokratski vođenom kulturnom politikom da iskoriste sve prednosti koje donosi globalizacija, a da pritom ne izgube ništa od onog što ih čini različitim od drugih.

I pored obilja stručnih radova i empirijskih istraživanja, još uvijek nema usaglašenih gledišta o ovom fenomenu. Iz navedenog možemo zaključiti da kulturna globalizacija ima dva lica. Jedno koje dovodi do raznolikosti, tolerancije i ono drugo, potpuno usvajanje nametnutih vrijednosti ili asimilacije. Smatramo da svaka osoba treba da poštuje različitost, običaje, vjeru i narodno stvaralaštvo, jer sve to za neku drugu stranu predstavlja lični ili kolektivni identitet, dok nepoštovanjem navedenog dolazi do predrasuda i stereotipa. Zato svaka osoba ili grupa ljudi treba da teži očuvanju onoga što čini njegov kulturni identitet, jer njegovo je pravo da sačuva svoj identitet i da prihvati ono što želi iz drugih kultura, ali mora da nauči da poštuje i toleriše različitost, jer svi smo rođeni isti, a sve ostalo nam je vremenom nametnuto. Kako kaže renesansni mislilac i književnik Mišel Montenj: „Čovjek sam nužno, a Francuz slučajno”.

GLOBALIZACIJA I(LI) UNIFIKACIJA KULTURE

Globalizacija (anglofonski) se često poistovjećuje sa mondijalizacijom (frankofonski), a zapravo ni za jednu, a ni za drugu ne nalazimo zadovoljavajuću definiciju, sem da obje nastoje da se opravdaju nužnošću integracija u savremenom svijetu. Takođe, globalizacija je proces privrednog, socijalnog, kulturnog i političkog djelovanja koje prevazilazi granice nacionalne države. O njoj (ili mondijalizaciji) napisano je više negativnih nego pozitivnih ocjena, kako u razvijenim tako i u nerazvijenim zemljama, kako oni koji pripadaju

ljevici, tako i desnici, jer više se ne osvajaju teritorije vojnom silom, već ekonomijom, osvajanjem tržišta.

Globalizacija počinje nakon Drugog svjetskog rata, a snažnije se osjeća šezdesetih godina prošlog vijeka. Stalni tehnološki napredak uticao je na smanjenje transportnih i komunikacijskih troškova, usvojili su se brojni međunarodni standardi proizvodnje i platnog prometa, proizvodnja robe obavlja se na onom mjestu gdje to može biti najjeftinije, a prodaje gdje je najveća dobit i sve u cilju sticanja i povećanja profita. Svi ovi faktori daleko negativnije djeluju na države poput Crne Gore (koja je i u tranziciji), s obzirom na to da su zavisnije od spoljne trgovine nego velike i zato svaka promjena u svjetskoj ekonomiji ima značajan uticaj na male zemlje. Ali prepoznavanjem uzroka, efekata i procesa globalizacije ovim zemljama se omogućava uspješnije sprovođenje samog procesa tranzicije. Ekonomski posmatrano, uzroci globalizacije su kapitalistički način proizvodnje, tehnološki napredak i međunarodno priznanje raznim regulama. Globalizacija može biti utopija jedino za nerazvijeni dio svijeta koji u njoj ne sudjeluje, dok je za ostale stvarnost. Moć nacionalnih država, ukoliko se globalizacioni procesi intenziviraju, neće biti dostupna, ali će biti ograničena, što možemo vidjeti na primjeru EU koja je prostorno ograničene „regionalne globalizacije”. Novi gospodari tržišta posjeduju najnovije tehnologije i određuju njihovu primjenu; upotrebljavaju i zloupotrebljavaju informatiku, zagađuju okolinu, „peru” novac, uspostavljaju i ruše vlade i režime, ne obaziru se na načela demokracije kakvu proklamuju, ne poštuju kulturne i civilizacijske vrijednosti kojima se ponose. Marko Vrhunec ističe da globalizam donosi mnoge povoljnosti, ali i brojne opasnosti kao što su nedemokracija u međunarodnim odnosima, supremacija moćnijih u politici i ekonomiji, tendencije ka ideološkom totalitarizmu, te su potrebna znatna usklađivanja koja vode gubitku različitosti i jačanju onoga što je zajedničko i opštečovječansko. Na taj način unutrašnja pitanja dobijaju globalnu, svjetsku, univerzalnu, tradicionalnu, planetarnu dimenziju a povezanost sudbine čovječanstva dovodi do unifikacije društvene filozofije. I pored toga, u najdemokratskijim integracijama postoji opasnost od prevladavanja interesa velikih, što otvara problem očuvanja identiteta nacionalne kulture malih naroda pa može da krči puteve ekstremnim nacionalističkim zahtjevima koji nekad poprimaju fašističke i rasiističke oblike.[7] Njemački filozof Jürgen Habermas priznaje da „globalizacija prisiljava nacionalnu državu da se otvori prema različitostima oblika kulturnog života koji su joj strani i nepoznati”. [8] U široj raspravi o saradnji kultura i sintezama na svjetskim nivoima, antropolog Klod Levi-Stros odredio je prihvatljiv pravac kojim bi trebala ići globalizacija: „Svjetska civilizacija ne bi mogla biti ništa drugo sem koalicija kultura koje zadržavaju svoju originalnost na

nivou svijeta”.[9] Takođe je potrebno ograditi se od one vrste napada na globalizaciju ili osuđivanja mondijalizma u kome su prisutni provincijalizam i nacionalizam, jer su njihove posljedice na našim prostorima bile katastrofalne. Nažalost, gotovih rješenja, dobrih ili prihvatljivih za sve, nema i ne može ih biti. Pojam kulturnog identiteta i problem njegovog očuvanja, odnosno problem očuvanja kulturne različitosti u svijetu javlja se kao odgovor na tu, sve veću ugroženost malih i nerazvijenih zajednica, pod pritiskom globalizacije. Aktuelizovanje ovog pitanja nije, međutim, isprovocirano samo procesom globalizacije. Saznanje o neodvojivosti kulturnog diverziteta, odnosno kulturnog nasljeđa od društvenog, političkog i ekonomskog razvoja jedne zemlje i šire međunarodne zajednice, dovelo je pitanje zaštite kulturne baštine u istu ravan sa pitanjem zaštite ljudskih prava. Drugim riječima, kako se u materijalnom i nematerijalnom kulturnom nasljeđu očitavaju osobine specifične za datu zajednicu, pravo na slobodno ispoljavanje, praktikovanje i očuvanje tih osobina ne razlikuje se, na primjer, od prava na slobodu misli ili prava na izražavanje nacionalnog identiteta.[10] Predrag Matvejević piše: „Nacionalna kultura vrijedi u načelu koliko je doista kultura... Planetarna kultura, o kojoj se često raspravljalo prije nego što su ušle u modu mondijalizacija ili globalizacija, prijetiti uniformisanjem kulturnih posebnosti (vrijednosti). Suočavajući se sa raznim vrstama asimilacije, dominacije jačih nad slabijima, razvijenih nad manje razvijenim, isticali smo pravo na razliku i priznanje pluralizma”.[11] O tome kako prema nekima „globalizacija neće odstraniti egzotiku narodnih kuhinja i folklor”, najbolje govore naši gradovi (na moru i u unutrašnjosti) u kojima ima više picerija i prodavnica brze hrane nego restorana sa lokalnim specijalitetima. Mlade, koji su odrasli uz MTV (jedan od nosilaca globalizacije), daleko teže ćete natjerati da igraju u folklornim ansamblima i sviraju na tradicionalnim instrumentima nego na učenje igre uz disko-muziku. Pažljivom posmatraču neće promaći činjenica kako se globalizacija koristi u kontekstu različitih društvenih nauka i da se u istoj rečenici pojam globalizacije pojavljuje, jednom u funkciji pojašnjenja ekonomskog problema, drugi put sociološkog, treći put kulturološkog, a zatim se diskutuje o pojavi kojoj se ne može odrediti nadređena nauka. Prema Ronaldu Robertsonu „fenomen globalizacije zahtijeva interdisciplinarni tretman”, pa ga tako treba posmatrati, a ne isključivo kao ekonomsku ili drugačiju pojavu.[12] To znači da se ne možemo orijentisati samo na njene ekonomske aspekte a zanemariti političke, sociološke, kulturološke, pa i psihološke strane globalizacije. Govoreći o sociologiji globalizacije, odličan primjer je dao Martin Albrow – „Sociologija globalizacije označava najnoviji pokušaj pronalaska odgovora na pitanja koja sebi postavlja svaka generacija. Svaki naraštaj mora ponovo postavljati ista pitanja, jer

samo tako može saznati ko je on. Znači da se kod globalizacije ne radi samo o tehnološkim ili samo o ekonomskim stvarima. Takođe, ne radi se samo o najvećem izazovu za koncerne i šefove vlada. Radi se o svemu tome ali ujedno i o nečem znatno važnijem: kako ti i ja živimo naš život”.[13] U tom kontekstu Mark Poster postavlja interesantno pitanje: „Ako direktno, ili e-mailom razgovaram sa svojim prijateljem u Parizu dok sjedim u Kaliforniji, ako pratim političke i kulturne događaje širom globusa ne napuštajući kuću, ako se vlade i korporacije u čitavom svijetu koriste podacima koje sadrži moj profil, a da ja o tome nemam pojma, niti to mogu spriječiti, ako kupujem kod kuće koristeći kompjuter, gdje sam tada? Ko sam ja?”[14] Teorijski, globalizaciju možemo zapaziti u tri područja djelovanja – ekonomiji, politici i društvenom nivou, a određeni autori smatraju da se najveće promjene zapravo događaju u kulturi. Sredstva masovne komunikacije omogućavaju širenje popularne kulture i razvoj globalne kulture. Tako se u području kulturne globalizacije pojavljuje izjednačavanje stilova pod izgovorom kulturnog relativizma. Razvoj informatike doveo je do razvoja komunikologije pa je današnja komunikacijska i informatička povezanost uklonila važnost fizičke povezanosti, što je pretpostavka globalizacionog procesa. To širenje je svojevrsna prijetnja kulturnim i nacionalnim identitetima koji čine raznolikost svijeta, a ugledni intelektualci, kao Frensis Fukujama, najavljuju ukidanje nacionalne različitosti u uslovima sveopšte centralizacije i ujednačavanja svijeta. Najveći protivnik izjednačavanju koje predstavljaju tržišni racionalizam i globalna tehnološka ekonomija je jačanje kulturnih partikularizama i afirmacija nacionalnih identiteta, a najveći neprijatelji liberalne demokratije, koja je *spiritus movens* globalizacije, i dalje su ekstremni nacionalizam i rastući fašizam, vjerski fundamentalizam i azijski autoritarni paternizam.[15] Veoma sažet negativan stav ljevičarskih političara dao je peruanski književnik Mario Vargas Ljosa, koji je često citiran: „Nestanak nacionalnih granica i uspostavljanje tržišno povezanog svijeta značće smrtni udarac regionalnim i nacionalnim kulturama, kao i tradicijama, običajima, mitovima i načinima ponašanja koji čine kulturni identitet svake zemlje ili regije. Pošto je glavnina svijeta nemoćna da se odupre invaziji kulturnih proizvoda razvijenih zemalja – ili budimo konkretniji, iz supersile SAD, koja za sobom vuče velike transnacionalne korporacije – uskoro će se svima nametnuti sjevernoamerička kultura, koja će standardizovati svijet i uništiti njegovu bogatu floru raznolikih kultura. Na taj način će svi narodi, a ne samo maleni i slabi, izgubiti svoj identitet, svoju dušu, i svešće se na kolonije XXI vijeka – na zombije ili karikature izvajane po kulturnim normama jednog novog imperijalizma koji, osim što vlada planetom i planetarnim kapitalom, vojnom silom, a i naučnim znanjem, teži da nametne drugima svoj jezik, kao i

svoje načine razmišljanja, vjerovanja, uživanja i sanjanja”. Na njihovo suprotstavljanje mondijalizaciji, Ljosa odgovara: „Koliko miliona mladih ljudi širom planete je odgovorilo na izazove globalizacije tako što su naučili japanski, nje-mački, mandarin-kineski, kantonški, ruski ili francuski? Na sreću, ova tenden-cija će se u dolazećim godinama pojačavati. Zato se najbolja odbrana i jezika sastoji u tome da ih promovišemo žustro svud po ovom novom svijetu, a ne da se odbrambeno zgurimo da bismo „odoljeli” u naivnom vjerovanju da posto-ji neka vakcina protiv opasnosti zvane engleski jezik. Oni koji su za odbram-beno zatvaranje, svojim postojanjem kažu mnogo o nekulturi, ali oni su u ve-ćini slučajeva neznalice; oni prikrivaju svoju pravu vokaciju, a to je nacionali-zam. Najljepša lekcija koju od kultura možemo naučiti jeste ona koja kaže da njima samim, kulturama, nije potrebno da ih štite ni birokrate ni komesari, ni gvozdene rešetke, ni carinska izolacija, da bi ostale žive i bujne; naprotiv, od takvih pokušaja zaštite kultura se samo sparusi ili čak trivijalizuje. Kulture moraju živjeti slobodno, u stalnom tiskanju i rvanju sa drugim kulturama. To ih renovira i podmlađuje, to im dopušta da evoluiraju i da se prilagođavaju ne-prestanom toku života. Sve ono iz ma koje lokalne kulture što zaista vrijedi, što je stvarno dobro preživjeće i naći će nove plodne teritorije za procvat”. [16]

Poželjno je napraviti distinkciju između globalizacije i univerzalizma. Kod globalizacije je riječ o „integraciji različitosti” i unakrsnoj kulturnoj komunika-ciji”, kako bi rekla Margaret Arčer. [17] Novo, takozvano svjetsko društvo stre-mi ka integraciji različitosti, što će reći očuvanju kulturnih identiteta naroda i suvereniteta njihovih država (sada u suženom i ograničenom smislu). Sve u ci-lju poboljšanja čovjekovog života u okrilju jedne kvalitativno nove planetarne civilizacije. Globalizacija se odvija u svim institucionalnim domenima društva od kojih je svakako najznačajniji ekonomski. Kakav je karakter globalizacije, da li je demokratski ili prinudno, da li je nametanje volje moćne manjine slabijoj većini, mogući su realni teorijsko-racionalni odgovori i oni ideološki, koji glo-balizaciju vide jednostavno kao dominaciju najbogatijih na čelu sa super silom. Prema mišljenju drugih, koji ne vide prednosti globalizacije, riječ je o diktaturi u svjetskim razmjerama. U vezi sa gledanjem na njen karakter, shvatanja su očito polarizovana. Antiglobalisti potenciraju samo njene slabosti ne bi li je prikazli apokaliptično, kao svjetsko zlo. Među njima su protivnici multikulturalizma i mondijalizma, neprijatelji međunacionalne i interkulturalne saradnje i koegzi-stencije ljudi svih rasa, vjera i nacionalnog porijekla. Prema Vargasu Ljosi, ova-kva mišljenja su pogrešna, jer ove negativne pojave ne nastaju kao posljedica globalizacije već modernizacije, koja briše mnoge tragove tradicionalnog živo-ta. On umjesno kritikuje pojam „kolektivnog identiteta” kao ideološku fikciju i temelj nacionalizma. Nacionalne kulture se, prema njemu, često kuju u krvi i

ognju. Istina je da globalizacija ne ruši lokalne kulture nego ih samo oslobađa od ideoloških stega nacionalizama. Propagiranje kulturnog identiteta od strane političara nije ništa drugo do ugrožavanje prava na izbor, i kako Ljosa piše, najdragocjenijeg dostignuća čovječanstva – slobode.[18] U strahu od globalizacije krije se „fenomenologija totalitarnog duha” kao strah palanke za svoj opstanak u strahu od svijeta.[19] Po Ivanu Čoloviću prava opasnost po jednu kulturu dolazi iz njene izolacije, a ne otvorenosti.[20] Habermas je lucidno primijetio da jedna nacija ne može svoj identitet nalaziti isključivo u etničko-kulturnom zajedništvu, već u jednoj demokratskoj, teritorijalnoj i državnoj organizaciji.[21] Među antiglobalistima umjerene struje ističe se Federiko Major, prema kome cjelokupna vizija svijeta koji traži novu ravnotežu snaga može da se zasniva samo na otvorenom dijalogu i uvažavanju kulturnih specifičnosti svakog naroda. On dalje smatra da su globalni ciljevi usredsređeni na kvalitativni razvitak svake ličnosti i da se koncepcijom razvoja danas ostvaruje humanističko načelo prema kojem čovjek biva pokretač i korisnik tog višestrukog procesa.[22] Neki teoretičari su rješenje spora između kulturnog pluralizma i partikularizma, između multikulturnog pristupa vidjeli u konceptu univerzalizma. Među idealistima i socijalnim optimistima je kulturolog Edgar Moren koji u toj ideji vidi izlaz iz opšte društvene krize koja leži u samim temeljima naše kulture. „Moramo nastojati da stvorimo nove generičke ideje u kojima će se roditi, živjeti i opstati nova, bogatija kultura. Nije riječ samo o tome da pronađemo ideje u sklopu vlastite kulture, već prije svega da zajednički proizvedemo kulturu koja pripada cijelom čovječanstvu. To je zadatak budućnosti ako budućnost postoji”. [23] Prema nekim istraživačima, među kojima je i Frenk Vong, najvrjednije je težiti „zajednici internacionalnih kultura u kojoj će razlike biti izvor koji će je obogaćivati”. U interkulturnom zajedništvu, dakle, različite grupe animiraju jedna drugu radi zajedničkog cilja. Postoji usmjerenost ka zajednici „najvećeg zajedničkog sadržaja” u kojoj se razlike obogaćuju i vode ka potpunijem razumijevanju univerzalnih istina. U takvoj zajednici, ističe Vong, različita odjeka, akcenti, muzika, navike, kao i različito predstavljanje sopstvene ličnosti posmatraju se sa interesovanjem i radoznalošću, prije nego s odbojnošću i sumnjom. Kulturne razlike se u ovim situacijama posmatraju ne kao dehumanizovani stereotipi, već kao „zanimljiva odstupanja” koja pokušavamo da razumijemo i time povećamo svoje razumijevanje i svoju humanost.[24]

TRADICIONALNO NASLJEĐE I KULTURA

UNESCO-ve *Preporuke o očuvanju tradicionalne kulture i folklor*a iz 1989. godine definišu ih kao kulturne proizvode: „totalitet tradicionalnog stvara-

laštva zajednice kojeg izražavaju ili izvode grupe ili pojedinci, odražava očekivanja zajednice i njenog kulturnog i društvenog identiteta; standardi i vrijednosti prenose se govorom, imitacijom ili drugim sredstvima. Oblici koje uključuju su, između ostalih, jezik, književnost, muzika, ples, igre, mitologija, rituali, običaji, rukotvorine, arhitektura i ostale umjetnosti”.[25] Pored toga što identifikuje tradicionalnu kulturu kroz već priznate umjetničke oblike, ova UNESCO-va definicija postavlja tradicionalnu kulturu i folklor u okviru autentičnosti tj. ističe fundamentalnu ulogu lokalne, mikrozajednice, njen kulturni i društveni identitet kao osnovnu karakteristiku pojedinih tradicionalnih kultura. Upravo su afirmacija i promovisanje lokalnih tj. mikro kulturnih identiteta u kontekstu kulturne raznolikosti i interkulture komunikacije postali jedno od najvažnijih pitanja savremenih kulturnih politika i kulturnog razvoja, kako na evropskom tako i na globalnom nivou. Metodologije i sredstva promovisanja kulturnih identiteta, oblika tradicionalne kulture i folkloru znatno su se intenzivirale u današnjem vremenu ubrzanih procesa globalizacije i društvenih transformacija. Nove tehnologije su razvile sredstva komuniciranja do neslućenih granica i omogućile veću dostupnost i razmjenu znanja i iskustava o tradicionalnim kulturnim formama. Iako se može tvrditi da su regionalni, nacionalni i međunarodni festivali, izložbe, sajmovi i seminari još uvijek najefikasniji načini predstavljanja i popularisanja tradicionalne kulture i folkloru, elektronski mediji, internet i razvoj kulturnih industrija – stvorili su nova okruženja u kojima se tradicionalne kulture uspješno predstavljaju. Iako usvojena 1989, dakle, prije poplave informatizacije kulturnog sektora, Preporuka o očuvanju tradicionalne kulture i folkloru ističe esencijalnu važnost nedodirljive kulturne baštine, kako bi se prepoznale vrijednosti narodnog stvaralaštva i potreba za njegovim očuvanjem. U daljem tekstu Preporuke slijedi upozorenje na mogućnost narušavanja integriteta tradicija u procesu prostiranja globalizacije. Dana 17. 10. 2003. Generalna konferencija UNESCO-a usvojila je tekst *Konvencije o očuvanju nematerijalne kulturne baštine*, koju je do kraja 2008. godine ratifikovalo 90 zemalja pa se može zaključiti da je ova problematika zaštite tradicionalne kulture postala od izuzetne važnosti za većinu zemalja svijeta.

Narodna kultura i folklor na jednoj i globalizacija na drugoj strani imaju različita značenja i zato nijesu pojmovi istog reda, pa je logično da se češće suprotstavljaju nego usaglašavaju. Narodna kultura nema jednako značenje u svakom istorijskom razdoblju i ne mogu se poricati zasluge koje je stekla. Prije Francuske revolucije u kojoj se začelo moderno shvatanje nacionalnosti, postojale su zajednice s manje ili više izraženim osobenostima: narodnim, etničkim, tradicionalnim, istorijskim. Od renesanse do prosvjetiteljstva evropska

je kultura preuzimala i prenosila univerzalne kosmopolitske obrasce i težnje. Nacije sa sopstvenom državom imale su više prilika da podupru svoju kulturu i priušte joj veću samostalnost nego one koje su bile uključene u tuđe države ili bile podložne njihovom zakonodavstvu. Od takvog položaja zavisile su slobode koje su se nudile i ostvarivale. Tokom posljednja dva vijeka sama kultura, s obzirom na to da je postala nacionalna, preuzima sadržaje koje zaštićuje na svom prostoru i u svojoj prošlosti (folklorne, narodne, humanističke) i nastoji ih svesti na oblike kakvi njoj najviše odgovaraju. Zahtjevi za stvaranjem homogenih nacionalnih kultura uništavali su širom Evrope regionalne i marginalne kulture, dijalekte i dijalekatsku književnost. Baština i tradicija su prenijele određena shvatanja i ponašanja iz devetnaestog i u dvadeseti vijek. U današnjem svijetu projekti nacionalne kulture se razlikuju prema tome koliko u sebi sadrže tradicionalne pojmove kulture i nacije. Problem je, s jedne strane, otpor ulasku u druge i drugačije optičaje i s druge strane, strah da procesi globalizacije/mondijalizacije ne ugroze identitet ili oštete tradiciju. Prijetnje tradicionalnim kulturama su i ranije pomenute društvene promjene koje prekidaju međugeneracijski kontakt, migracije i urbanizacije kao i relativiziranje tradicionalnih kultura i znanja putem masovnih medija. Heiki Kirkinen smatra da su masovni mediji važan činilac u području tradicionalne kulture – iako ne postoje zakonski okviri niti javne politike koje regulišu međusobne odnose tradicionalnih kultura i medija, mediji se nerijetko tumače kao promoteri izraza tradicionalnih kultura.[26] Imajući u vidu ekonomske interese koji diktiraju medijske poruke i sadržaje, pitanje je koliko su mediji partner tradicionalnim kulturama u njihovom promovisanju i pozicioniranju u javnoj sferi, a koliko ugrožavaju i korumpiraju autentičnost i specifičnost sadržaja formi tradicionalne kulture. Pojedinci koji se nalaze na strani moćnih, dakle oni koji imaju mogućnost manipulacije medijima, koriste se medijskim instrumentima da bi rekonstruisali, stvarali odnosno promijenili tradicionalnu praksu kako bi zadovoljili neke svoje lične potrebe kao što je povećanje potrošnje, održavanje političke stabilnosti i slično. U ovom kontekstu je i turizam koji zbog zloupotrebe interpretacije otvara pitanje autentičnosti turističke ponude. Autentičnost se obično asocira s tačnom prezentacijom prošlosti pomoću njenih sačuvanih ostataka, bilo materijalnih ili duhovnih. Ali ako se tako predstavljena autentičnost veže za turizam, tačna prezentacija prošlosti često više nije zanimljiva. Naime, u turizmu ostaci te prošlosti samo služe kao sirovina koju treba „iskopati” i upotrijebiti u skladu sa savremenim stavovima koji se mijenjaju kako se i vrijeme mijenja. Još u doba predindustrijske Evrope popularni zabavljači (pjevači, pripovjedači, svirači i drugi) obilazili su razne lokalitete i tako predstavljajući „narodnu kulturu” zarađivali sebi za život.

U tom smislu, logično se postavlja pitanje njihovog ličnog doprinosa u prenošenju te „narodne kulture”. U želji da nadmaše svoje kolege, često su koristili improvizaciju i na taj način mijenjali tradiciju. Otuda i različite verzije raznih narodnih lirskih pjesama kao i epskih pjesama u izvođenju guslara. Održanje promjena koje oni donose u kulturi, odnosno tradiciji, svojom inovativnošću zavisi najviše od samog naroda odnosno publike. Nažalost, svjedoci smo da je dosta takvih inovacija koje su prezentirali pojedinci usvojeno i već pustilo dublje korijene u narodu. Tu je svakako, prije svih, zatajilo obrazovanje o autohtonim tradicionalnim oblicima koje je doskora bilo neadekvatno. Zato sada u Crnoj Gori ne postoji kritična količina potrebnog znanja u javnosti koja bi služila kao korektiv u medijskim prezentacijama tradicionalne kulture. Nasuprot njima, crnogorski folklorni ansambli koji njeguju tradicionalnu pjesmu, svirku, igru i sve to izvode u originalnim narodnim nošnjama, imaju probleme kada je riječ o prostorijama za vježbanje, obezbjeđivanju materijalnih sredstava, kao i da zadrže članove na duže vrijeme, jer su prepušteni sami sebi. Iako u velikim poteškoćama, pored sportista, oni sa uspjehom predstavljaju zemlju na raznim međunarodnim takmičenjima i festivalima, donoseći nagrade i priznanja koje dodjeljuju svjetski poznati stručnjaci. Uporedimo li naše folklorne ansamble sa stranim predstavnicima muzičkog folklora (kao što je na primjer irski *Riverdance*), primijetićemo bitnu karakteristiku, a to je da naši ansambli nijesu posegnuli za metodom imitacije, manipulacije i fabrikacije forme tradicionalne kulture, već su i u širim okvirima od originalno-folklornih ostali dosljedni autentičnim načinima i vrstama izvođenja. Iako je većina crnogorskih folklornih ansambala dosegla visoki nivo izvođenja, planetarni uspjeh i velike finansijske dobitke ima i još ostvaruju strani ansambli. Dakle, naši ansambli su dobar primjer stručnog održavanja potrebnog nivoa autentičnosti, bez obzira na uključivanje tradicionalnog oblika u medije i šire tržište putem kulturnih industrija. Suprotno tome, strani ansambli pokazuju kako masovna medijska tržišta zapravo znatno ugrožavaju autentične izraze, s obzirom na to da šira publika nema kapaciteta da stvarno prihvati i prepoznati vrijednosti posebnih tradicionalnih kultura. Opasnost predstavlja činjenica da se tradicionalna kultura ne oblikuje prema svojim izvornim karakteristikama, nego prema trenutnim trendovskim interesima masovne publike. Ovakav način plasiranja tradicionalnog narodnog stvaralaštva dovodi do sve učestalijih pojava reinvenije oblika tradicionalnih kultura koje se tokom vremena i zbog velike medijske snage i uticaja na oblikovanje publike prihvataju kao autentične, iako su tek fragmenti pojedinih predstavljenih oblika zaista autentični.

NARODNA KULTURA I MODERNOST U KULTURI – ODNOS KULTURE I POLITIKE

Termin *folklor* u širim evropskim okvirima uglavnom se sve manje upotrebljava, a kod nas je rezervisan za igračku praksu kulturno-umjetničkih društava (za njihove članove se uglavnom govori da „igraju folklor” ili da su članovi „folklornog ansambla”). U oblasti muzičkog stvaralaštva dosta je raširen termin *etno*, koji obuhvata muzičku praksu baziranu na narodnom nasljeđu. UNESCO je u svojim deklaracijama i konvencijama tokom posljednje dvije decenije mijenjao definiciju i termin kojim je označavao narodno stvaralaštvo – kulturna baština (cultural heritage); živo ljudsko nasljeđe (living human heritage). Danas se koristi termin „neopipljiva kulturna baština” (Intangible Cultural Heritage – ICH), koji se kod nas prevodi kao „nematerijalno kulturno nasljeđe”. Naša preporuka, a takođe i zemalja iz okruženja je da se afirmiše termin *narodna kultura* kao generički okvirni pojam za pokrivanje cijele jedne oblasti stvaralaštva što je slučaj i u većini kulturnih politika evropskih država. No, prije nego, što razmotrimo problem globalizacije, koja po nekim predstvalja prijetnju opstanku našem narodnom muzičkom stvaralaštvu, ukratko ćemo se podsjetiti u kakvom stanju je muzička kulturna tradicija i kakva je perspektiva, bez obzira na spoljne negativne uticaje.

Odnos crnogorskog naroda prema svom nasljeđu dosta je uslovljen kontekstom političkih dešavanja, a posebno u posljednje dvije decenije. U javnom diskursu (mada ne i u populaciji) sve je dominantnija teza o promociji modernizacije nad bilo kakvom tradicijom koja se kao po pravilu vezuje za nacionalizam. Zato u budžetu državnih institucija sve više dominira podrška klasičnoj i savremenoj muzičkoj umjetnosti na račun potiskivanja projekata koji se odnose na izučavanje i razvoj narodnog stvaralaštva. Osim KIC-a „Budo Tomović” u Podgorici koji otvara svoja vrata za jedan broj koncerata i raznih manifestacija, nedovoljno se posvećuje pažnje podsticanju prezentacije izvornih kao i savremenih obrada i upotreba elemenata i motiva nasljeđa. Kao da se tradicija namjerno sterilise, umjesto da se podstiče njen razvoj. U većini evropskih država smatra se da kulturna politika jača kada je narodna kultura integrisana u šire planove kao jedan od značajnih sadržaja koji unapređuje kreativnost, raznolikost, socijalnu koheziju i privredni razvoj. To znači da postoji veliki broj dokumenata u kojima se narodnoj kulturi ne pristupa kao izolovanom sektoru. Umjesto toga narodna kultura počinje da se pojavljuje kao integralni dio kulturne politike u cjelini. Stoga je opšta tendencija i preporuka u evropskim okvirima, koja se svakako može iskoristiti i u našem slučaju, da se narodna kultura najprije prepozna kao posebno legitimno polje prilikom

definisanja, planiranja i realizacije ukupne kulturne politike. Zato je logična preporuka da se ova politika, koja je suprotstavljena evropskim trendovima, mora promijeniti. Neophodno je mijenjati postojeći dominantni odnos negacije prema tom segmentu društvenog života i promovisati pozitivan odnos prema narodnom nasljeđu i postojećoj narodnoj kulturi kao osnovi za dalji razvoj autentične savremene prakse.

Za našu etnomuzikološku nauku i praksu može se reći da ne postoji razvoj, za razliku od zemalja iz okruženja, a i šire, koje imaju institute, naučnike, materijalnu i logističku podršku svoje države. Razvoj se uglavnom doživljava kroz izobličavanje i kvarenje izvorne arhaične prakse i favorizovanje novokomponovane muzike. Osnovna preporuka je da se od takvog pristupa mora odustati posebno u kulturnim i obrazovnim institucijama. U Crnoj Gori prevladava ideološka matrica da je arhaično narodno muzičko stvaralaštvo nešto čega se treba što prije osloboditi i izbrisati iz sjećanja, jer će nam tako porasti ugled u svijetu i zbog čega će nas oni vidjeti kao „savremeni narod” koji stvara i izvodi pop, rok, džez i drugu vrstu muzičkih žanrova zapadnog tipa. U državnim medijima prezentacijom narodnog stvaralaštva i njegovim tumačenjem bave se laici, a u privatnim medijima folklor je definitivno izbrisan iz programske sheme. Konzervacija i autentično bilježenje izvornih i arhaičnih praksi, metoda i proizvoda još uvijek ne nalaze mjesto u finansijskim i drugim planovima institucija kulture, dok u drugim državama već uveliko rade i na unapređenju tih elemenata i njihovom razvoju u savremenim uslovima, njihovoj transpoziciji u istoj i drugim oblastima stvaralaštva. Razvoj se odnosi na stavove koji se zalažu da narodna umjetnost i kultura treba da postanu dio savremenog života i kulture ljudi. Zato je neophodna aktivna uloga države, javnog servisa, izdavačkih kuća i medija u pravcu usmjerivanja razvoja, odnosno podsticanja modernizacije, hibridizacije i osavremenjavanja stvaralaštva, njegovih prezentacija i plasmana s jedne strane, ali i kanalisanje pravca modela koji služe za ugled drugim stvaraocima, kao i za predstavljanje države, odnosno za kulturnu diplomatiju. Takođe, uočeno je da se u školama narodno nasljeđe proučava kao arhivirana, konzervirana građa, a ne kao razvojna kategorija.

Kada govorimo o narodnom muzičkom stvaralaštvu u Crnoj Gori i uključivanju u globalizaciju, dobro je napraviti poređenje i sa razvijenim zemljama. Prije svega, moraju se prevazići određeni problemi i stvoriti uslovi kako bi narodno stvaralaštvo u bliskoj i dalekoj budućnosti ostalo zaštićeno, a istovremeno se i razvilo. Evropsko iskustvo, savremena praksa i tendencije idu u pravcu afirmacije, oživljavanja i borbe za očuvanje kulturne baštine, kao i prevazilaženja prepreka za njegov razvoj:

Obrazovanje (zvanično i alternativno, predškolsko i školsko), a naročito integracija narodnog muzičkog stvaralaštva u školski program i to na interdisciplinarni način. Pritom ne smije biti „konkurencija” informatici i sličnim nastavnim oblastima.

Prenos vještina djelimično kroz obrazovanje, ali i kroz praktičan rad u drugim ustanovama (na primjer, u kulturno-umjetničkim društvima itd.).

Mjere za formiranje publike i potrošača su tema za javne servise koji bi pomoću TV serija i raznih tipova emisija skrenuli pažnju gledalaca na tradicionalnu crnogorsku muzičku kulturu.

Interakcija sa savremenim umjetnostima bi se vršila preko umjetnika, jer jedino kroz umjetničko djelo moguće je na najneposredniji način ostvariti sintezu ova dva svijeta koji se trenutno shvataju kao nešto potpuno suprotno.

Razvoj i unapređivanje festivala i festivalske kulture koji su tek počeli, kada je riječ o tradicionalnom stvaralaštvu. Tako je u Podgorici tek počeo da se održava Festival folklorne djece i mladih koji okuplja više stotina učesnika.

Stručnjaci (etnomuzikolozi, etnokoreolozi i kostimografi) koji se tradicionalnim muziciranjem i igrom bave ne samo teorijski, već i praktično u domenu primijenjene/aplikativne etnologije i etnomuzikologije trebalo bi da u ovom poslu dobiju zasluženno mjesto.

Pitanje upravljanja: nacionalno, regionalno, lokalno pored horizontalne koordinacije, treba da se uspostavi i vertikalna, kako bi se stvorila sinergija između svih vrsta institucija i da bi se izbjegli sukobi ili preklapanja.

Kreativne industrije/sektori se ogledaju kroz jačanje privatne inicijative u Crnoj Gori. Kao što je u okruženju (Srbija, BiH, Makedonija, Hrvatska) postignut uspjeh osavremenjavanjem narodne muzike koja se u Evropi pozicionirala kao poseban brend, tako može da se uradi i kod nas u Crnoj Gori.

Povezivanje sa turističkim organizacijama je poznat primjer od ranije, ali je u posljednje vrijeme nedovoljno korišćen u cilju najneposrednijeg plasiranja narodne umjetnosti stranim i domaćim turistima.

Koordinacija sa evropskim i globalnim okvirima je nophodna, ali prije toga mora se shvatiti da suštinu politike prema narodnom muzičkom stvaralaštvu (i kulturi uopšte) određuje sama država i da je definiše u skladu sa svojim kratkoročnim i dugoročnim ciljevima koji su velikim dijelom i političke prirode (očuvanje, razvoj i predstavljanje identiteta). Na primjer, Crna Gora još uvijek nije zaštitila nijedan svoj muzičko-folklorni običaj za UNESCO-vu *Listu svjetske nematerijalne kulturne baštine*, dok su to već uradile pojedine države iz regiona (Hrvatska, Makedonija). Na primjer, nevjerojatno je da niko iz Ministarstva kulture Crne Gore nije reagovao na činjenicu da je Albanija u procesu registracije gusala i epskog pjevanja kao svoje kulturne baštine.

Generalno, stari oblici narodnog pjevanja i sviranja u Crnoj Gori izumiru, ili su već potpuno izumrli iz svog prirodnog konteksta. O njihovom oživljavanju u punom značaju, a koji su nekada imali, danas ne može biti govora. Ali rad na rekonstrukciji i reinterpretaciji ima veliku šansu da dobije na značaju i na višem institucionalnom nivou. Ne može se reći da nema individualnih pokušaja, konkretno kod novih interpretacija narodnih pjesama, ali su to evidentni promašaji, jer aranžmani odgovaraju kosovskim, ili hercegovačkim, ili srpskim, ili makedonskim, samo ne crnogorskim napjevima, što dovoljno jasno govori ko se tim poslom bavi i ko ga kontroliše. U takvoj situaciji bolje da ih nema nego da i ono malo što je ostalo bude izopačeno. Ovo dokazuje i nešto drugo, a to je da su predstavnici mladih generacija nerijetko više zainteresovani za ovaj žanr ukoliko ga manje vezuju za socijalne i ekonomske okvire u kojima je on živio tokom proteklih vremena. Oni žele da se njime bave kao autonomnim muzičkim žanrom sa svim specifičnim i utoliko veoma atraktivnim osobinama koje se u drugim muzičkim žanrovima ne mogu naći. Otuda je opravdano mišljenje da postoji dobra osnova da se rad na očuvanju tradicionalnog muziciranja, pjevanja, sviranja i igranja može smatrati održivim projektom.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Tradicionalna muzika je „živa materija” koja se mijenjala vjekovima. Ukoliko postoji etika neponavljanja uopšte u usmenoj tradiciji, koja su onda mjerila da neku pjesmu označimo isključivo tradicionalnom i da li je moguće stvarati tradicionalnu muziku u XXI vijeku koji je donio *globalizaciju*?

Za *world music* se može reći da je alternativni izlaz kadar da donese preporod muzici uopšte, prije svega zahvaljujući razlikama u odnosu na postojeća zapadna muzička strujanja. To je muzika zasnovana na tradiciji, nastala ukrštanjem sa savremenom popularnom muzikom u proizvod koji ima svijetlu budućnost. Smatramo da je ovaj muzički poližanr sa snažnim potencijalom u pogledu zaštite tradicionalne crnogorske muzike i oblika nastalih na njenoj osnovi. To znači da tradicionalne muzike neće ostati predmet interesovanja samo lokalnih zajednica i etnomuzikologa, već da će se nosači zvuka sa narodnom muzikom, prevashodno iz zemalja Trećeg svijeta, preko noći naći u opticaju u razvijenom Zapadu. Ovi „novi stvaraoci” suočeni su sa zahtjevima naše publike koja od njih očekuje moderne postupke u tretiranju tradicije, dok konzumente sa Zapada interesuju što siroviji tradicionalni muzički oblici. Način da se umjetnicima najdjelotvornije pomogne je kroz organizovanje muzičkih radionica, okruglih stolova sa eminentnim učesnicima –

etnomuzikolozima, muzikolozima i drugim. Zatim, u objavljivanju publikacija koje se bave teorijom, istorijom, kritikom i estetikom „world music”, objavljivanju promotivnih muzičkih izdanja, saradnji sa muzičkim festivalima i sl. Najsnažnija pomoć *world music* umjetnicima može se pružiti preko njihovih interesnih udruženja u kojima sami moraju biti veoma aktivni. Saradnja ovih i drugih udruženja sa državnim institucijama svakako je neophodna. Modeli partnerskih odnosa između *world music* udruženja (NVO) i državnih institucija, godinama unazad uspješno funkcionišu u gotovo svim zemljama Evropske unije.

Na kraju, globalna kultura se ne može shvatiti statički već samo kao kontingentan i dijalektičan proces, prema uzorku u kojem se protivrječni elementi shvataju i dekodiraju u svome jedinstvu. Naime, lokalno i globalno se ne isključuje međusobno već se lokalno mora shvatiti kao aspekt globalnog. Paradoksi kulturne globalizacije tako obuhvataju istovremeni univerzalizam i partikularizam, na taj način svjetska uopštavanja i pojednostavljivanja institucija, simbola i modela ponašanja, izmišljanje, čak i odbrana lokalnih kultura i identiteta nijesu u suprotnosti. Kulturnu globalizaciju karakteriše istovremenost povezivanja i fragmentiranja. Mnogi globalizaciju vide kao proces koncentracije i centralizacije u dimenzijama kapitala, moći, infomacija, znanja, bogatstva i odluka. Ipak, ista dinamika stvara i decentralizaciju.

LITERATURA

- [1] Edward T. Hall, *History of Intercultural Communication*, Keio Communication Review Keio University, No. 24, 2002, Tokyo
- [2] Frensis Fukuyama, *Trust Virtues and Creation of Prosperity*, Free Press, 1995. New York. ieuw, Keio University, No. 24, 2002, Tokyo
- [3] Helsinški komitet Norveške, Univerzitet u Mostaru, Helsinški komitet za ljudska i manjinska prava Bosne i Hercegovine, *Interkulturno razumijevanje i ljudska prava*, Sarajevo, 2010. (11)
- [4] Štrbac Lorna, *Globalizacija i nacionalna kultura*, Kulturno-obrazovni centar, Šid 2007. (112)
- [5] Vjekoslav Butigan, *Politička kultura na Balkanu*, Filozofski fakultet, Niš, 2000. (98)
- [6] Andrea Semprini, *Multiklulturalizam*, Clio, Beograd, 1999. (154–156)
- [7] Marko Vrhunec, *Svet na raskršću*, DAN GRAF, Beograd, 2002.
- [8] Jürgen Habermas, *Die postnationale Konstellation und die Zukunft der Demokratie*, www.fes-online-akademie.de
- [9] Claude Levi-Straus, *What 20-th-Centry Theorists Have to Say about Our World Today*, Global-e, 20. 12. 2008.
- [10] Dušica Živković, *Izvod iz govora*, predsjednica Nacionalnog komiteta za nematerijalno kulturno nasleđe, Beograd

- [11] Predrag Matvejević, *Nacionalna kultura i globalizacija*, Sarajevske sveske (35–36), Sarajevo, 27. 12. 2011.
- [12] Ronald Robertson, *Globalization, Social Theory and Global Culture*, London, 1998. (8)
- [13] Martin Albrow, *The Global Age*, State of University of New York – Stony Brook, Description, New York, Nov. 1996.
- [14] Mark Poster, *The Mode of Information*, Chicago Press, 1990.
- [15] Francis Fukuyama, *The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order*, 45–57. Free Press, New York, 1999.
- [16] Mario Vargas Ljosa, *O kritici globalizacije: Kulturni identiteti i slobode*, www.katalaksija.com
- [17] Margaret Archer, *Culture and Agency: The Place of Culture in Social Theory*, Cambridge University Press, 1988.
- [18] Mario Vargas Ljosa, *The Culture of Liberty*, Foreign Policy, January/February, 2001.
- [19] Radomir Konstantinović, *Filosofija palanke*, Nolit, Beograd, 1981.
- [20] Ivan Čolović, *Kulturnjaci u rovovima* (iz feljtona Kultura, nacija, teritorija, „Danas”), Beograd, avgust, 2002.
- [21] Jürgen Habermas, *Die postnationale Konstellation und die Zukunft der Demokratie*, www.fes-online-akademie.de
- [22] Federiko Mayor, *Sutra je uvek kasno*, Jugoslovenska revija, Beograd, 1991. (65)
- [23] Edgar Morin, *Kako izići iz XX stoljeća*, Globus, Zagreb, 1983. (214–215)
- [24] Frank F. Wong, *Traganje za zajedništvom*, Pregled, Ambasada SAD, br. 258. 1992. (45)
- [25] UNESCO *Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culutre and Folklore*, Usvojena na generalnoj konferenciji u Parizu 15. 11. 1989.
- [26] Heikki Kirkinen, *Krajala taistelenkenttana*, Helsinki, 1976. (345–352)

Slobodan JERKOV

NATIONAL MUSIC CREATION AND GLOBALIZATION

Summary

With globalization began the new acculturation which is characterized by a peaceful democratic interfusion of cultures, multiculturalism and intercultural cooperation. It leaves the possibility that man chooses and constitutes his own identity, bringing variety with him. The real risk is the fact that traditional culture is not formed from the source characteristics, but current trends of the massive audience. That leads to the placement of its common redefinitions of forms of traditional culture that are eventually accepted as authentic, although they represent only fragments of it. European experiences and trends take direction of affirmation, revival and the struggle for preserving cultural heritage and overcoming obstacles for their development. Small countries like Montenegro, can be guided to take full advantage of globalization implementing democratic cultural policy, and still not losing anything that makes them different from others.

Key words: globalization, culture, tradition, music, Montenegro